

ISSN 1811-1831

ҒЫЛЫМИ ЖУРНАЛ

С. ТОРАЙҒЫРОВ АТЫНДАҒЫ ПАВЛОДАР МЕМЛЕКЕТТІК УНИВЕРСИТЕТІ

1 '2009

ПМУ хабаршысы
Вестник ПГУ

ПЕДАГОГИКАЛЫҚ СЕРИЯ

ОЖ 37.035.6 (574)

ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАР - ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ТҰРАҚТЫ ДАМУЫНЫҢ НЕГІЗІ

Е. Жұматаева, М.М. Жаркумбаева
С. Торайғыров атындағы
Павлодар мемлекеттік университеті

Қазақстан қоғамының негізгі мұраты ұлтаралық шыннайы достық ыншымдастықты қамтамасыз ету болып табылады. Ол үшін алдымен әр ұлттың өзіндік ерекшеліктеріне мән беріп, олардың сұрыпталып қалған озық мұраттары мен дәстүрлерінің өркен жаюына мүмкіндіктер жасалуы қарастырылады. Нәтижесінде әр ұлт өзінің табиғи даму болмысына зердемен бағам жасап, сол игі мұраттардың ілгеріге қарай қозғаушы күш сапасында қызмет атқаруына қолайлы жағдай туғызу өркениеттілікке жетелейді. Қазір біз тұрақтану кезеңіне өтудеміз. Ең өзекті және маңызды міндеттерімізді шешуде қол жеткізген табысымыз бізге жап-жағымызға үңіле зер тастауға, өткен жолымызды таразылауға әрі болашаққа батылырақ көз салуға, алдағы дамуымыз туралы ойлауға, өз жоспарларымызды түзеуге мүмкіндік береді... «Біздің алға қарай тұрақты жылжуымыздың басты шарты – біздің қоғамымыздың алға қойылған мақсаттарға қол жеткізудегі біртұтастығы, халықтың барлық жіктері мен топтарының ортақ міндеттерді шешуге бағытталған стратегия айналасында топтасуы» [1] – деп, алғы міндеттерді Президентіміз Н.Ә.Назарбаев атап өтті. Қазақстан Республикасының тұрақты халқы – қазақтар. Ұлттық идея мемлекетіміздің негізгі нұсқаушы күші болып есептеледі. Идея (грек сөзі - образ) – болмыс және ой

категорияларыментығыз байланыстағы «Мән», «Мағына», «Маңыз» терминдерімен туыстас ұғым [2]. «Ұлттық идея» - грек сөзінен алынған – көзқарастар жүйесі, ұлт бірлігінің қағидасына және оның қоғамдық салаларының көздейтін мақсатының басымдығына негізделген [3]. «Ұлт» - ұлттық-экономикалық тұтастыққа, тілдің, мәдениеттің ортақтығына негізделген, психикалық ерекшелігімен көрінетін адамдардың этникалық бірлестігіне [2].

Сөйтіп, тұрақты дамудың негізі – алдымен «Ұлттық идея» ұғымын дұрыс іс-әрекетте қолдану және ұлт тұтастығын сақтаудың мәнін бағамдау, оның тек өзіне тән ерекшеліктерін ескеріп, сан ғасырлар бойы сараланған ең озық дәстүрлерді болашақ мақсатына ұтымды пайдалану болып табылады. Мұнымен бірге қазақ халқынан басқа да ұлттардың өмір сүруі ұлтаралық қарым-қатынас жасаудағы белгілі бір тұрақтылықты қажет етеді. Олай болса, Қазақстан қоғамының көпұлтты консолидациясын құру мәселесі бұрын да және қазіргі кезеңде де кезек күттірмейтін нысан екені даусыз.

Консолидация – консолидировать – шоғырлау, нығайту – ұзарту деген ұғымды білдіреді. Консолидация (лат. упрочнение «прочный») – 1. беріктік, ынтымақтастық. 2. Мемлекеттік заимның ұзақ мерзімге арналған операциясы. 3. Бұрынғы заңдарға сүйене отырып, бірлесу, шоғырлану [4] дегенді аңғартады.

Қазақстан Республикасындағы халықтардың арасындағы идея тоғынының шоғырлануы және ондағы қазақ халқының өзіне тән ерекшелігінің, дәстүрінің озықтығын сұрыптап, барлық Қазақстан Республикасының Заңдарының шегінде жалпыадамзаттық құндылықтардың интеграцияланып, ел игілігіне жұмсалыуына бағдар жасау көзделеді. Олай болса, қоғам сұранымы халықаралық Қазақстан Республикасындағы көпұлтты елдердің бір-бірімен өздерінің ұлттық ерек-

шеліктерін сақтай отырып шоғырлануы, ынтымақтасуына қажеттілік туып отырғаны мен мәселенің шешілуіне қатысты әр ұлттың ең озықтық дәстүрлерінің ұлттық сипаты айқындалмағандығының арасында және оның озықтық дәстүрлер екенінің сұрыпталмауының арасында кереғар қайшылықтар туып отырғаны байқалды.

«Қазақстан Республикасының 2007-2009 жылдардағы тұрақты дамуының негізі – ұлттық мұраттар» тақырыбындағы бағдарламалар шегінде өтілетін қолданбалы ғылыми зерттеу жұмысының байқауы қазіргі заманда біздің халқымыздың патриоттық, жалпыадамзаттық және ізгілікті ұстанымын қайта құруда және оның экономикалық-рухани құндылықтарды жаңартып, ілгерілетуде, әлеуметтік орта мен қазақстандық идеологиядағы сонау бір тоқырау, тоталитарлық жүйеден (кеңестік дәуірдің сарқын шақтарынан) туған түсінбеушілік пен бұрмалаушылықты, дүбәралық пен тоғышарлықты жеңудегі күдіретті күшті ынталандыру, жігерлендіру болып табылады.

Мұның бәрі біздің адамдардың Еліне және жалпыхалыққа патриоттық сезімінің тағылымдық қажеттілігін камтамасыз етеді.

Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың «Қазақстан - 2030» стратегиясындағы Қарбарысының сипаты – аталған мәселенің шешімін табуға негіздеме. Бұл платформадан біздер әрбір қоғамда өмір сүріп отырған адамның өзін-өзі тануына, Отанын сүйюіне, оған құрметпен қарауына, туған жерш қадір тұтуға, ата-бабаның өркениетті елдердің қатарына қосылуға мүмкіндік жасар озықтық салт-дәстүрлерінің құндылығын мақтаныш тұтуға, әлемде халықтар арасындағы бейбітшілік үшін достықты нығайтуға, ғаламдық жаһандану кеңістігінде рухани байлықтардан үлгі-өнеге алуға мүмкіндік туады.

Қазақстандық идеологияның діңгегі – ұлттық мұраттар. Ұлттық мұраттардың жемісі Күлтегін ескерткішінен (б.ғ.д.

V-VII ғғ.) бастап, бүгінгі күнге дейінгі өнер, ғылым-білімге үлес қосқан тұлғалардың еңбектеріндегі ілгерішіл ой-пікірлер, тұжырым-бағамдар екенін ескеру көзделеді.

Қазақстандық патриотизм әлемдегі татулық үшін, адамзат өміріне қауіп төндіретін термоядролық және экологиялық апаттың алдын алуымен, халықаралық қатынастарды заман талабына сай құруымен және әлемдік жаңа өзгертулерге ілесуімен, өзара түсіністікті негізге алуымен, тәуелсіз елдермен және басқа да мемлекеттермен көршілік татулықпен, іскерлік ынтымақтастықпен тығыз байланыста болып келеді. Олардың құрамды бөлігі болып біздің елімізді басқа әлеуметтік құрылыстағы мемлекеттермен көпжылдар бойғы біздің халықаралық саясатты белгілеген, олардың өмірін, экономикалық дамуын, ғылым мен мәдениетін бұрмалаушылықпен көрсеткен жөнсіз, рухани өлеует мөлшерін ұдайы ұлттық ерекшелікті ескермей салыстыруды жеңу болып табылады.

Ұлттық мұраттар мәселесі жалпы философиялық, психологиялық, педагогикалық, филологиялық, қоғамдық еңбектерде (Әбу Насыр әл-Фараби, Ж.Баласағұни, Қ.Иассауи, Бұхар жырау, Абай Құнанбайұлы, Ыбырай Алтынсарин, Ш.Уәлиханов, Ж.Аймауытов, М.Ж.Көпеев, М.Жұмабаев, А.Байтұрсынов, Б.Момышұлы және т.б.) нұсқалы тұрғыда ғылыми сипаттама берілген.

Аталған еңбектерде Қазақстан Республикасының 2007-2009 жылдардағы тұрақты дамуының негізі – ұлттық мұраттар екені жан-жақты дәлелденді. Алайда, шешуге тиісті көкейкесті мәселе (Қазақстан Республикасының 2007-2009 жылдардағы тұрақты дамуының негізі – ұлттық мұраттар) талданған еңбектерде бүгінгі заман талабымен зерделенбеген. Қазақстан Республикасының тұрақты дамуының негізі ғылыми тұрғыда сараланды деу ертерек, тіпті Қазақстан Республикасының ежелгі дәуірден бүгінге дейінгі рухани құндылықтарындағы патриоттық тәрбие берер тұстары ар-

найы зергтеуді талап етеді. Өкінішке орай, ЖОО-ндағы жалпыадамзаттық құндылықтарды ұлттық мұраттарға бағындыра іріктеуде бірегей жүйенің жоқтығын дәлелдейді.

Бұл Асыл мұраның ЖОО-ндағы қоғамдық пәндерге жүйелі, сындарлы ендірілмеуінен, мемлекеттік стандарттарында бұл мәселенің толықтай ескеріле бермейтіндігінен, ықпал етуші педагогикалық іс-әрекеттерінің кездейсоқтығынан, сондай-ақ, ЖОО студенттерімен жұмысты сол мұраттардың әлеуметтік-психологиялық ерекшеліктерін орынсыз пайдаланудан басталады.

Жоғарыда келтірілген кемшіліктер ғылымда аз зерттелген, қоғамдық пәндер мазмұнына ендірілмеген қайшылықтарды белгілейді. Мұнымен бірге Ел Президентінің «Қазақстан – 2030» стратегиясындағы Қарбарысының (символ) Еуроодақ кеңістігіндегі Барысқа бейімделуінің парадигмасын жалпықазақстандықтардың жыға түсіне бермеуі мен оның әлемдік мәртебеге ынталану үрдістерін модернизация мүддесіне сәйкестендіре алмауының және аталған мәселенің ұлттық мұраттарға сүйенбеуі нәтижесінде қазақстандық идеологияның тұрақтылыққа ие болмауының арасындағы қайшылықтардан бұл жобаның мемлекеттік тапсырыс қажеттілігінің тууы заңды құбылыс.

Қазақстан Республикасының Тәуелсіздігінің алғашқы қадамы Елбасымыз Н.Ә.Назарбаевтың «Қазақстан - 2030» [1] стратегиясы екені баршамызға жаңалық емес.

«Стратегия» деген терминнің өзі сыртқы саяси ұстаным мен тұжырымдардың қосындысы десек те қателеспейміз. Алғашқы 6 жыл кеңістігінде Қазақстан егемендігін орнықтыру, тұрақтандыру мақсатында екі басты стратегия ұсынылды.

Тәуелсіз мемлекет мәртебесіне ие болуына орай тарихымыздағы сирек, тіпті тұңғыш рет болғаны мен оның қиындықпен болғанын еске берік ұстау. Қиын-

дықтан шығудың барлық тетіктерін ғылыми негізге бағындыру, оны жүзеге асыруды ойластыру.

Ұсынылған мәртебені түпкілікті, тұрақты мәнге айналдыру үшін әлеуметтік саяси, экономикалық реформаларды жүзеге асыру.

Аталған 6 жылдық 2 стратегия өз уақытында іс-әрекетте қолдау тауып, көпшілік көңілінен шықты. Халқымыз Тәуелсіздіктің алғашқы сынына төтеп беріп, тұрақтану кезеңіне өтті. Қазақстандық патриотизмнің негізгі тірегі – қоғам ішіндегі тікелей ұлтаралық, ұлысаралық тайталасқа түспеу, ахуалды жақсарта отырып, тұрақтандыру. Стратегияның басымдығы – Қазақстандықтардың этникалық бірлігі, татулығы, әр ұлттың ең озықтық дәстүрлері мен салттарының басқаларға үлгі-өнеге тұрғысында қабылдануы. Осының нәтижесінде елдің салтанатты, сәнді келбетінің толассыз ілгеріге жылжуы. Халықтың топтарының ішінара бірлігі, жекешіл және қоғамдық негіздерін үйлестіруі. Міне, Н.Ә.Назарбаевтың «Қазақстан - 2030» стратегиясының бағыты осындай сүбелі істерді жүзеге асырып келеді.

Қазақстандық патриотизм кешегі коммунистік партияның авангардтық шебіндегі социалистік патриотизмінен әлдеқайда басқаша. Социалистік патриотизмде бүкіл Одақ құрамындағы ұсақ мемлекеттер өздерінің ұлттық, жеке тұлғалық мүддесін құрбандыққа шалып, Ұлы Держава Ресей Мемлекетінің сыртқы және ішкі мүддесін қорғауға бар жанын салды. Бұл космополиттік психологияны туғызды. Әр ұлттың табиғи болмысындағы тума сипаты (национальный код) аяқ асты болып, барлығында жаппай белгілі бір іске жұмылдырып, фанаттықпен кірісіп кету басымдықта болды.

Ұлы Отан соғысында барлық ұсақ мемлекеттің өкілдері алғы шепте болғаны зерттеу еңбектерден белгілі болды. Мәселен, Москваны қорғау – генерал Панфилов

басқарған 316 атқыштар дивизиясы. Бұл – Талғардан жасақталған атақты 28 Панфиловшылар, олардың командирі өздеріңізге белгілі Халық Батыры аталған Бауыржан Момышұлы болатын. Барлық ұлт - өзінің отанын Москва, оның жүрегі Кеңес үкіметі деп ұқты. Ұлықтағаны да осы болды. Бірақ, жеңіске әр ұлт өзінің этникалық патриотизмі мен мұратын санасында берік ұстауы нәтижесінде жетті. Бұл ойды нақтылау үшін генерал Панфилов пен Момышұлының стратегиясына тоқталып өткен орынды.

Момышұлының қолбасшылық қабілетінің дамуына, соғыс ғылымын меңгеріп, әскери академияда дәріс беру басқышына көтерілуіне алдымен халқының тәлімі, одан кейін генерал Панфиловтың жеке басының үлгісі зор ықпалы болғандығын айтпай кету жөнсіз. Б.Момышұлы өзінің «За нами Москва» еңбегінде генерал Панфиловтың қолбасшылық тұлғасын шынайы етіп ашқан. Жіктей келгенде мынадай көрініс туады: ұйымдастырушылық қабілеті; әскерге психологиялық ықпал; тактика, стратегия, оператив жаңалықтарын майдан кеңістігіне ұтымды пайдалану. Генерал тұлғасын оқырмандарына аталған үш қырынан танытуда табиғи қабілеттерін тірек етеді. Ақылгөйлігі, парасаттылығы, нақтылы есеп жүргізу көрегендігі, табандылығы, қайсарлығы, мақсаттылығы тұлғалық келбеттің даралық сипатын құрайтын қасиеттер іспетті. Ірі тұтас тұлғаның ерекшелігін тірі адамдар ғана соғысып жете алады деген қағидасы жауынгерлерді қиын сәттерде өз-өзін жеңуде ықпал етерлік деңгейде береді. 316 атқыштар дивизиясын тұтастай басқарудың жауапкершілігі мен қиындығын оқырмандарға шыншылдықпен жеткізу қолбасшының салмағы мен диалектикалық болмысын ашу тұрғысында баяндалады. Дәстүрлі линиялы тактиканы майдан кеңістігінде жүргізу нәтижесіздігіне көзі жеткендіктен, қолбасшының серіппені ойлап табуын Б.Момышұлы тың стратегиялық

шеберлік деңгейінде жандандыра сипаттайды. Москваны қорғауда бірнеше қыстақтарды тастап, шұғыл атысты доғарып, кенеттен шегініс позициясына көшу маневрімен береді. Автор көріністі Панфилов серіппесі екенін үнемі оқырмандарының ойына салып отырады. Қазақ ортасында тәлім алған қолбасшы ұлттар ерекшелігін ескеріп, олардың тілімен сөйлеуді жауынгер жүрегіне жол табу құралы іспетті қолданады. Дәлелі әр шегіністен кейін жауынгерлер мен офицерлерге сатқындық сезімді түйсінген әскерлеріне «Сабырлы жетер мұратқа, сабырсыз қалар ұятқа»- деген халық даналығын қолбасшының қарым- қатынаста қолданып, алынған шепті қайтадан алуға болады, айрылған адамды қайтару қиын деген ой- парасаты ерекше айқын берілген. Бұйрық беру ақыл- ой, есеппен келетінін ескерте отырып, гвардия полковнигі, бұйрықтың игілікті іске құлшындыру құралы, сондықтан қолбасшы майдан жағдайын ұғатын білігі, ошпейтін көрегендігі, қарсы күштің ақыл- амалын болжайтын алғырлығы өресінде көрінуге тиіс, міне Панфилов тұлғасы – аталған қасиеттерімен құнды. Қолбасшының негізгі міндеті - қорғаныстың ең ауыр жерінде тұстан күтуі, кенеттен дұшпанның бүйірден тиісуі, Карповтың 1075 полкы жауды кейін шегіндіруі, 21 октябрьде 1075 шегініп, Руза өзеніне ығысуы арқылы беріледі. Аталған көріністер Панфилов серіппесі, әдейі жасалынған стратегия, мұндай жаңа өдісті ойластыру 316 дивизияға жаңа қосымша күштің жоқтығы екенін аңғартады. Панфилов деревнядан деревняға қашпай, өзі бас болып, шегіне соғысқан. Неміс топтары Хонново, Юркин, Ярополец деревнялары маңындағы майдан шебін бұзып, Волоколамск және басқа да бағыттарды ұрыссыз айналып өту себептері Панфиловтың солға алаңдамай, қарсыласу тобын ұйымдастыруымен байланысты. Панфилов басты бағыттағы шабуылға назар аударып, қоршаудың түрлерін құрсаулау, не үздіксіз атыс екенін болжауы, үнемі

жауды кідірту жолдарын қарастыру нәтижесінде сипатталуы оқырманды майдан ішінде жүргендей сезіндіреді.

Ойымызды қорыта айтсақ, этнопедагогика ілімінен инновациялық технологиямен дәріс, семинар, зертхана сабақтарын жүргізу үшін оқытушының қазақша оқу бітіруі басты назарда болуы көзделеді. Бүгінгі таңда кейбір орысша оқыған субъектілер бұл пәннен оқытушылық қызметте жүр. Міне, бұл оқытушылар этнопедагогика объектісіндегі маңызды ойларды, тұжырымдарды жеке жіктеп, оны төрт бөлікті модульге салып, ішкі сарындық мәнін ашып, одан өзінше пайым жасай алады деу қиын. Мұнымен бірге біздің республикамыздың түкпір-түкпірінде әртүрлі білімдену технологиясын насихаттап, оның сұлбасын белгілі бір пәннің ішкі құрылым-жүйесіне негіздемей курстар, семинарлар өткізу кешегі 1987 жылдан бүгінгі күнге дейін ұласып келеді. Өкінішке орай, оқу қазақша жүретін оқу орындарында ол технологиялардың нәтижеге жетуі мардымсыз және оған аталған субъектілер жауап бермейді. Бұл мәселе де этнопедагогиканың алдағы шешілетін нысаны болмақ. Технология білім мен оқытудың мазмұнынсыз нәтижеге жеткізбейтінін түсінген абзал. Жуырда Астана қаласында Қазақстан халықтары Ассамблеясының XII сессиясы болды. Оған барлық 364 Ассамблея мүшесінің 357-сі қатысты. Осыған орай Елбасымыз Н.Ә.Назарбаев ел мұратының бір тізгіні патриотизм екенін тағы да ескерте отырып, оның мемлекеттік маңыздағы мәселе мемлекеттік тіл мәселесі деген тұғырлы ұстанымын Ассамблеяға қатысушы тұлғаларға жариялады. Мемлекеттік тіл – бұл Отан бастау алатын ту, елтаңба, әнұран секілді атрибуттық нышандар. Мемлекеттік тіл барлық ұлттардың басын біріктіруші доминант деп, Н.Ә. Назарбаев: «Қоғамға біздің тіл саясатымыздың мәнін тереңірек және дәлірек түсіндіру керек. Ол кез келген мемлекеттің ұлт саясатының өзегі болып табылатыны

жақсы мәлім. Әлемде көп ұлтты елдер аз емес. АҚШ-ты, Ұлыбританияны, Францияны, Германияны, Ресейді алып қарайық. Олар көпұлтты және бұл елдерге көптеген эмигранттар келіп жатады. Бұл мемлекеттерде мемлекеттік тілді білмей өмір сүруге және жұмыс істеуге бола ма? Әрине жоқ!» («Ана тілі» газеті, 2006, 2.11, 1 б.).

Президентіміздің бұл тұжырымына ой-бағаммен қарасақ, басқа ұлт өкілдеріне қазақ тілін меңгерту үшін алдымен оқу қазақша өтілетін мектептердегі қазақ тілі мен әдебиеті оқулықтарына бір сөт сараптамалық пайым жасасақ бірталай басы ашылмаған көкейкесті мәселелердің төбесі көрініп қалады. Өкінішке орай, бұл көкейкесті мәселелер жыл сайын сөз жүзінде көтеріліп, шешімін таппай сол қалпында қалып қоятыны бәрімізге таныс. Осы көкейкесті мәселе деп отырғанымыз не? Біріншіден, студенттің «қоғам», «адам», «табиғат» сияқты ұғымдарға қатысты мәліметтерді студенттердің әдебиет және қазақ тілінен қор жинауына оқулық құрастырушы авторлар жүйелі түрғыда қарай бермейтіні байқалды. Кей тұста «қоғам» туралы берілетін мәтіндердің өзінде студенттердің деңгейінен төмен берілетіні аңғарылды.

ӘДЕБИЕТ

1. Назарбаев Н.Ә. «Қазақстан - 2030». – Астана, 1997. – 24 б. 4 б.
2. Орысша – қазақша түсіндірме сөздік. Философия, әлеуметтану және саясаттану. – Павлодар, 2002.- 65 б. 21 б.
3. Казахстанская политологическая энциклопедия. – Алматы, 1998. – 447 с. – С. 205.
4. Большой словарь иностранных слов. – Алматы. Полюс, 2002. – 816 с. – С. 306.
5. Бұқар жырау Қалқаманұлы. Шығармалары. – Алматы, 1992. – 94 б.

6 Көпеев М.Ж. Екі томдық шығармалары. – Алматы: Ғылым, 1996. – 254 б.

Резюме

Было учтено, что передовые идеи, мысли, концепции в трудах личностей, начиная с памятника Култегин (V-VII вв. д.н.э.) и до сегодняшних дней, внесших свой вклад в искусство, науку, образование, являются плодом национальных идей.

Resume

There was considered, that advanced concepts, thoughts, ideas in the works of representatives beginning from the monument Kultegin (V-VII centuries b.e.) till nowadays, which have made their own contribution to art, science, education are offspring of national ideas.